

Хърбърт Спенсър



**Правото да се
отхвърли Държавата**





Превод от английски: Даниел Василев

Редактор: Стоян Панчев

Коректори: Мануела Геренова, Майкъл Тончев

Корица: Адриан Николов

1. Ако изходим от твърдението, че всички институции трябва да са подчинени на закона за равната свобода, не можем да не признаем правото на гражданите да възприемат състоянието на доброволна извънзаконност. Ако всеки човек има свободата да прави всичко, което иска, без да пристъпва равната свобода на кой да е друг човек, тогава той е свободен да прекъсне връзката си с Държавата, да се откаже от нейната защита и да спре да плаща за издръжката ѝ. Ясно е, че по този начин той не застрашава свободата на другите, защото неговата позиция е пасивна и поради това той не може да се превърне в агресор. Също толкова ясно е, че той не може да бъде принуден да продължи политическото сътрудничество, без да се наруши моралния закон, щом това сътрудничество включва плащането на данъци, отнемането на собственост пряко волята на собственика ѝ е в разрез с неговите права. Правителството е само агент, назначен от определена група, за да осигури за тях дадени облаги, и природата на връзката с него предполага, че индивидите трябва да изберат дали да се възползват от услугите му, или не. Ако някой реши да отхвърли тази структура за взаимна сигурност, нищо не може да бъде казано, освен че той губи достъп до добрите ѝ страни и се оставя на опасността от малтретиране – нещо, което е напълно свободен да стори, ако желае. Той не може да бъде въвличен в политическата схема без да се наруши закона за равна свобода, но той *може* да се откаже от нея без да го нарушава; той има следователно правото да се оттегли.

2. „Нито един човешки закон не е валиден, ако противоречи на законите на природата: всички закони, които са валидни, черпят своята сила и авторитет пряко или косвено от този оригинален закон.” Така пише Блекстоун, на когото можем да отдадем дължимото, че толкова е изпреварил времето си, и, всъщност, можем да кажем и нашето. Тази идея е добра противоотрова срещу политическите суеверия, които преобладават днес. И тя добре ограничава чувството да почитаме силата, което все още ни подвежда, увеличавайки прерогативите на конституционните правителства, както в миналото е преувеличавало тези на монарсите. Нека хората научат, че законите *не са* „нашия бог на земята”, въпреки че властта, която им приписват и очакванията, които имат към тях, може да ги карат да ги гледат като такъв. Нека разберат, че законите са институция, обслужваща временна нужда, и че тяхната сила, ако не открадната, е, в най-добрия случай, заета.

Не сме ли, всъщност, прозрели, че правителството е в основата си неморално? Не е ли то потомък на злото, имащо всички черти на родителя си? Не съществува ли то, защото съществува престъпност? Не е ли силно, или, както казваме, деспотично, когато престъпността е голяма? Нямаме ли повече свобода – т.е. по-малко правителство – когато престъпността намалее? И не следва ли правителството да изчезне заедно с престъпността, тъй като липсва фундаментът, поради който то изпълнява функциите си? Не

само властта на управляващите съществува *заради* злото, но съществува и *чрез* него. То се поддържа чрез насилие, а насилието включва престъпност. Войници, полицаи и палачи; мечове, палки и окови – това са инструменти за причиняване на болка; а всяко причиняване на болка е изобщо грешно. Държавата използва оръжия на злото, за да победи злото, и е еднакво омърсена от целта, която си поставя, и от методите, които използва. Моралът не може да я припознае, защото той е просто проявление на съвършения закон, и не може да подкрепи нищо, никнещо от или съществуващо чрез нарушаване на този закон. Тъй като законодателната власт никога не може бъде етична, тя само трябва винаги да е общоприета.

Следователно, има известно противоречие в опита да се определи правилната позиция, структура и управление на правителството, позовавайки се на първите принципи на високата нравственост. Тъй като, както точно беше посочено, действията на институцията, която е по своята природа и произход несъвършена, не могат да се впишат в съвършения закон. Всичко, което можем да направим, е да се уверим, на първо място, в положението, което законът ще има спрямо общността, така че самото му съществуване да не е въплъщение на неправдата; на второ място, по какъв начин трябва да е съставен той, така че да не влиза в противоречие с моралния закон; и на трето място – до коя сфера трябва да се ограничава неговото поле на действие, така че да не увеличава нарушенията на равенството, които цели да възпре.

Първото условие, на което законът трябва да отговаря, така че да не нарушава правото на равна свобода, е признаването на разглежданото тук – на правото да се отхвърли държавата.

3. Поддръжниците на чистия деспотизъм може наистина да вярват, че държавният контрол е неограничен и безусловен. Те, които твърдят, че човекът е създаден за правителството, а не правителството – за индивида, може последователно да заявят, че никой не може да се освободи от плета на политическата организация. Но тези, които поддържат тезата, че хората са единственият легитимен източник на власт – че властта не е изконна, а се възлага – не могат да отрекат правото да се отхвърли Държавата без да се впримчат в абсурдно твърдение.

Защото, ако законодателното тяло се избира, то следва, че тези, които избират, са повелители на тези, от които законът произхожда; следва още, че като повелители, те предоставят тази власт доброволно; също, те могат да я предоставят или отнемат ако пожелаят. Да се нарече избираемо това, което насилва хората, независимо от тяхната воля, е безсмислица. Но това, което е вярно за колектива, важи и за всички поотделно. Както правителството може да действа за хората, когато властта му произхожда от

тях, така то може да действа от името на индивида, само когато той го е упълномощил. Ако А, В и С дискутират дали да наемат агент, който да извърши за тях определена услуга, и, докато А и В са съгласни, С не е, С не може да бъде партньор по сделката пряко волята си. И това трябва да е също толкова вярно за тридесет души, както за трима; и, ако е вярно за тридесет, защо да не важи за триста или три хиляди, или три милиона?

4. От всички политически суеверия, които напоследък се споменават, никое не е така разпространено, както това, че мнозинството е всесилно. Идеята, че, за да се запази редът, ще трябва властта да бъде преотстъпена от някоя партия, се приема от моралния разум на нашето време така, сякаш тази власт не може да бъде преотстъпена на никого друг, освен на най-големия дял на обществото. Това е буквално тълкуване на твърдението, че „гласът на хората е глас божи” и, прехвърляйки светостта на едното върху другото, се заключава, че волята на хора – т.е. на мнозинството – не може да се отхвърли. Все пак това вярване е напълно погрешно.

Нека предположим, за нуждите на аргумента, че обладани от някаква малтусианска паника, законодателите приемат закон, според който всички деца, родени през следващите десет години, ще бъдат удавяни. Има ли човек, който мисли, че такъв закон би бил оправдан? Ако не, очевидно съществуват граници на властта на мнозинството. Нека предположим, отново, че от две раси, живеещи заедно – келти и саксонци, например – по-многолюдната реши да превърне представителите на другата в свои роби. Валидна ли ще е в този случай властта на мнозинството? Ако не, трябва да има нещо, на което властта на по-многочислената група да е подчинена. Да предположим, отново, че всички хора с годишен доход под £50 решат да намалят всички доходи над тази сума до собствения си стандарт на живот и присвоят остатъка за публични нужди. Тяхното решение може ли да бъде оправдано? Ако не, то за трети път трябва да се признае, че трябва да има закон, чрез който изборът на мнозинството да бъде ограничен. Кой, тогава, е този закон, ако не законът за идеалното равноправие – законът за равната свобода? Тези ограничения, които ще редуцират властта на мнозинството, са именно ограниченията, поставени с този закон. Не приемаме правото на по-голямата група хора да убива, поробва или да ограбва, именно защото убийството, робството и грабежът нарушават този закон – нарушения, твърде големи, за да се подминават. Но ако огромните закононарушения са грешни, такива са и малките.

Ако волята на мнозинството в тези случаи не може да има надмощие над първия принцип на морала, тя не може и в която и да е друга ситуация. Така че, независимо от това колко незначително е малцинството и независимо колко малко е нарушаването спрямо неговите права, всяко престъпване на закона е непозволено.

„Когато направим конституцията напълно демократична” – разсъждава сериозният реформатор – „ще приведем правителството в хармония с абсолютната справедливост.” Тази логика, макар много полезна за времето си, е напълно погрешна. По никакъв начин принудата не може да бъде направена справедлива. Най-свободната форма на управление е, в най-добрия случай, тази, предизвикващата най-малко възражения. Властта на малцинството над мнозинството наричаме тирания; властта на мнозинството над малцинството също е тирания, макар не толкова силна. „Ти ще правиш каквото ние искаме, а не каквото искаш ти!” се заявява винаги; и ако 100 души се налагат над 99, вместо 99 души над 100, това е само една идея по-малко морално. Независимо коя от двете фракции изпълни тази декларация и се наложи над другата, това, по необходимост, нарушава закона за равната свобода; единствената разлика е, че в единият случай законът е престъпен от 99 души, а в другия – от 100. И заслугата на демократичната форма на управление се състои само в това – тя позволява нарушаването на закона в ущърб на по-малката група.

Самото съществуване на мнозинства и малцинства е индикатор за неморална държава. Човекът, който е в хармония с моралния закон, е този, който може да постигне пълно щастие без да намалява щастието за своите другари. Но прокарването на публичните дела с вот означава, че обществото не е съставено от такива хора – означава, че желанията на едни не могат да бъдат постигнати, без да се жертват желанията на други – означава, че в търсене на своето щастие мнозинството ще нанесе определено количество *нещастие* за малцинството – означава, следователно, органична неморалност. Така, от друга гледна точка, отново стигаме до заключението, че дори и в най-справедливата си форма правителството е неспособно да се разграничи от злото; и още, че ако нямаме правото да отхвърлим Държавата, нейните действия са, в същността си, престъпни.

5. Това, че човек е способен да отхвърли облагите и да се откаже от бремето на гражданството, може, всъщност, да се прозре от вижданията на съществуващите власти и от мнението днес. Радикалите, които, изглежда, са неподготвени за толкова крайна доктрина, като изложената тук, без да са знаят поддържат максима, която очевидно е въплътена в тази идея. Нима не ги чуваме постоянно да повтарят твърдението на Блекстоун, че „нито един гражданин на Англия не може да бъде облаган с плащането на каквито и да било помощи или данъци за защитата на страната или за издържането на правителството, освен с тези, за които той се е съгласил, или с тези, които са въведени от неговия представител в Парламента”? И какво означава това? Това означава, твърдят радикалите, че всеки човек трябва да има право на глас. Това е истина, но означава и нещо много повече. Ако има някакъв смисъл в тези думи, това е имплицитното формулиране именно на закона, който обсъждаме. Казвайки, че човек не може да бъде облаган с данъци, ако

пряко или непряко не изтъкне своето съгласие, означава, че той може да откаже да бъде облаган с данъци; отказът от плащане на данъци означава да се скъса всяка връзка с държавата. Може би някой ще каже, че това съгласие не е специфично, а общо, и че гражданинът по презумпция е съгласен с всяко едно действие на неговия представител в Парламента, щом е гласувал за него. Но нека предположим, че той не е гласувал за него и че е сторил всичко по силите си, за да избере представител, защитаващ противоположните възгледи – тогава какво? Отговорът сигурно би бил, че участвайки в изборите гражданинът мълчаливо се е съгласил да се остави на решението на мнозинството. Ами ако той не е гласувал изобщо? Защо да няма справедливото право да се оплаче от който и да е данък, виждайки, че не е направил нищо срещу налагането му? Така, колкото и странно да звучи, изглежда, че избирателят е дал своето съгласие, независимо как е действал – дали е гласувал с „да”, или е гласувал с „не”, или е бил неутрален! Това е доста опасна доктрина. Тук стои нещастният гражданин, който е попитан дали би платил за някаква предложена облага и, независимо дали гражданинът е използвал единствения достъпен му начин да изрази възражението си, или да не участва в гласа, на нас ни се заявява, че той на практика е съгласен, ако броят на съгласните надвишава броя на несъгласните. И така, стигаме до новия принцип, според който съгласието на А не се определя от неговото мнение, а от това какво В може да реши!

Оставяме на тези, които цитират Блекстоун, да изберат между този абсурд и тук изложената доктрина. Неговата максима или потвърждава правото да се отхвърли държавата, или е истински пълна безсмислица.

6. Има странна хетерогенност в нашите политически вярвания. Изтъркани системи от миналото се щамповат със съвременни идеи, несходни по качество и цвят, и хората сериозно промотират тези системи, обличат ги и се носят с тях, неподозиращи собствената си гротескност. Това преходно положение на съвремението, носещо белезите и на миналото, и на бъдещето, ражда хибридни теории, показващи странно обединение между деспотизма от миналото и идващата свобода. Свидетели сме как по странен начин черти на някогашни организации се прикриват от зародиша на новите – странности, показващи адаптацията към предшестващо състояние, модифицирано от следи, очертаващи идното състояние – които произвеждат, като цяло, толкова хаотична съвкупност от взаимовръзки, че е трудно да се определи към кои клас тези чеда на нашия век трябва да бъдат отнесени.

Както идеите трябва, по необходимост, да носят щампата на времето, то е безпредметно да оплакваме щастието, с което тези странни идеи са носени. В противен случай би било тъжно, че хората не следват докрай пътищата на логиката, които са довели до тези частични модификации. В разглеждания

случай, например, постоянството би ги накарало да признаят, че по други точки, освен разгледаната тук, те са на мнение и използват аргументация, в която е въввлечено правото да се отхвърли държавата.

Защото какво е значението на Несъгласието? Имало е времена, когато религията и ритуалите на човек са били определяни чрез закон по същия начин, както и секуларните му дела; и, според буквата от закона в съвременното законодателство, те още са. Обаче благодарение на широкото разпространение на духа на протестантството, ние сме отхвърлили държавата в тази сфера – на теория напълно и, отчасти, на практика. Но как сме го постигнали? Чрез отношение, което, ако се следва последователно, предполага пълното отхвърляне на държавата. Наблюдавайте позициите на двете партии. „Това е твоето кредо” – заявява Законодателят – „и ти трябва да вярваш и открито да изповядваш буквата на закона, която е определена за теб.” „Нищо такова няма да сторя” – казва Неконформистът – „по-скоро бих отишъл в затвора.” „Религиозната ти ориентация” – продължава Законодателят – „трябва да е такава, каквато ние сме решили. Трябва да посещаваш определените от нас църкви и да спазваш церемониите, които се практикуват в тях.” „Нищо такова не ще ме накарате да правя” – е отговорът – „аз напълно отричам твоята власт да решаваш тези въпроси и ще се съпротивлявам докрай.” „Накрая” – казва Законодателят – „бихме желали да плащаш определените от нас парични суми за поддръжката на тези религиозни институции.” „Нито фартинг няма да вземеш от мен” – възкликва решителният ни Независим – „дори и да вярвах в доктрините на твоята църква (каквото не е случаят), аз пак щях да се бунтувам срещу твоята намеса. И ако отнемеш моята собственост, това ще се случи насила и при протест.”

Какво означава това погледнато абстрактно? Означава, че индивидът отстоява една от своите свободи – свободата на религията – без пречки или препятствия, освен тези, които биха възникнали, ако той ощетява другите. И какво се има предвид под отхвърляне на държавата? Само отстояването на правото на индивида да упражнява *всичките* си права. Това единствено право просто разширява останалите права – то стои на една основа с тях – и е валидно или не наравно с тях. Хората наистина говорят за гражданската и религиозната свобода като за различни неща, но разликата между двете е доста условна. Те са части на общо цяло и не могат философски да бъдат отделени.

„Напротив, могат” – вмъква възразяващият – „отстояването на едната е императивно религиозно задължение. Свободата да почиташ бог по начина, който ти се струва подходящ, е свобода, без която човек не може да изпълни това, което счита за свещени завети, и, следователно, съвестта му изисква той да я поддържа.” Това е истина, ала как това ще е валидно за свободата

на вероизповеданието, ако не е валидно за всички останали свободи? Как, ако поддържането ѝ също е въпрос на съвестта? Не сме ли видели, че човешкото щастие е небесна воля – само чрез упражняването на нашите способности можем да поддържаме щастието си – и че е невъзможно да ги упражняваме без свобода? И ако свободата да упражняваме дарбите си е условие, без което небесната воля не може да бъде изпълнена, опазването ѝ, както сам възразяващият показва, е задължение. Или, иначе казано, изглежда, че не само поддържането на свободата на действие *може* да е въпрос на съвест, но и *трябва* да е такъв. От тук ясно се вижда, че желанието за отхвърляне на държавата във верските и секуларните дела е в същността си идентично.

Другата логика, често прилагана към тази хипотеза, е допускането за сходно третиране. Освен абстрактната съпротива срещу Държавата, отцепникът се съпротивлява срещу нея, като не одобрява доктрините ѝ. Някоя законодателна власт не е способна да го накара да приеме идеи, които той счита за неправилни, и, вземайки предвид дълга си към своите събратя, той отказва да подпомогне финансово разпространяването на тези идеи. Тази позиция е напълно разбираема. Но е такава, която или довежда хората до идеята за гражданска свобода, или ги оставя в дилема. Защо те отхвърлят да бъдат инструмент за разпространяването на грешни идеи? Защото грешката е обратното на човешкото щастие. И на какво основание се оспорва всяко секуларно законодателство? Поради същата причина – защото е в противовес с човешкото щастие. Тогава как може да бъде показано, че на Държавата трябва да се противодейства в единия случай, а в другия – не? Някои от нас склонен ли е да признае, че ако правителството иска от нас пари, за да подпомогне *разпространяването* на идеи, които считаме за водещи до зло, трябва да се съпротивляваме, но ако парите са за *злотворните действия* на правителството – не трябва? Именно това е наивната идея, поддържана от тези, които вярват, че трябва да се съпротивляваме на държавата в религиозните дела, но не и в секуларните.

7. Предметът на тази глава отново ни напомня за несъответствието между съвършения закон и несъвършената Държава. Изпълнимостта на тук изложеният принцип варира спрямо обществения морал. В напълно покварено общество той ще доведе до безредие. В напълно добродетелно общество този принцип би бил и безвреден, и неизбежен. Прогресът към социалното здраве – ситуация, при която лечебните мерки на законодателството вече няма да са необходими – е прогрес към състояние, при което тези целебни мерки, както и властта, която ги налага, ще бъдат отхвърлени. Двете промени са, по необходимост, равностойни. Това морално чувство, чието върховенство ще направи обществото хармонично, а правителството – излишно, е същото морално чувство, заради което всеки човек ще отстоява своята свобода до нивото на отхвърляне на Държавата –

това е същото морално усещане, което, възпирайки мнозинството да се налага над малцинството, в крайна сметка ще направи държавното управление невъзможно. И тъй както различни прояви на едно и също чувство трябва да са в постоянно съотношение едно спрямо друго, тенденцията към отричане на правителството ще се засили със скоростта, с която то става излишно.

Но нека никой не е притеснен от заявената тук доктрина. Има още много промени, през които трябва да се премине, преди тя да започне да оказва съществено влияние. Може би много време ще изтече преди правото да се отхвърли Държавата бъде общопризнато дори на теория. А още повече докато то получи законодателен израз. И дори тогава ще трябва да се ограничи ранната му употреба. Тези, които твърде рано отхвърлят законовата защита, ще преминат през остро преживяване. Докато мнозинството от хората изпитват любов към изпробваното статукво и страх от експериментите, те няма да приемат действия за промяната му дълго след като е станало безопасно да го сторят.